

38. Osmanlı Tezhip Sanatı ve Osmanlı Saray Kumaşları ile Saz Yolu Üslubu¹

Atilla Yusuf TURGUT²

Servet Senem UęURLU³

APA: Turgut, A. Y. & Uğurlu, S. S. (2024). Osmanlı Tezhip Sanatı ve Osmanlı Saray Kumaşları ile Saz Yolu Üslubu. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ö15), 697-716. **DOI:** <https://zenodo.org/record/13825299>

Öz

Osmanlı sarayında kurulan Ehl- Hiref Hassa teşkilatı ile saray Nakkaşhanesinde yapılan motif, desen kompozisyonu, örnekler ve çalışmalar sayesinde, Klasik Dönem Osmanlı saray sanatlarında farklı üslup anlayışı oluşmuştur. Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Savaşı sonrasında, İranlı nakkaşları İstanbul sarayına getirmesiyle saz yolu üslubunun ilk örnekleri yapılmıştır. 16. yüzyılda farklı kültür, sosyal etkiler ve saraya getirilen sanatkârlarla yeni üslupların oluştuğunu söylemek mümkündür. Osmanlı sanatına yön veren farklı üslup ve ekoller bu dönemde ortaya çıkmış ve tüm sanat dallarını etkilemiştir. Ortaya çıktığı yüzyılda yenilikçi yorum olması açısından Şah Kulu'nun üslubu olan "saz yolu", geleneksel Türk sanatlarına yön vermesi açısından önemlidir. Osmanlı tezhip sanatında saz yolu üslubu Şah Kulu'nun önderliğinde saray nakkaşhanesinde ilk defa ortaya çıkmış, gelişerek sevilmiş, kitap sanatları, çini, kalem işi, kumaş ve halı gibi birçok sanat alanında beğeniyle uygulanmıştır. Tezhip sanatı ve Osmanlı saray kumaşlarında sıklıkla örneklerine rastlanan saz yolu üslubunu incelemek çalışmanın odak noktasını oluşturmuştur. Araştırmada müze ve özel koleksiyonlarda bulunan saz üslubunda desenlerin yer aldığı tezhip ve kumaş örnekleri incelenerek motif ve kompozisyonlarının özellikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu makalede, Osmanlı tezhip sanatı ve saray kumaşlarında uygulanan saz üslubu örneklerinin geleneksel sanatlara olan etkisi belirtilecektir. Saz yolu üslubundaki Osmanlı tezhip sanatı ve saray kumaşları örnekleri incelenecek, açıklamalar konuyla ilgili görseller ile desteklenecek, saz yolu üslubunun tezhip ve kumaş süsleme alanında nasıl bir gelişim süreci gösterdiği vurgulanacaktır.

Anahtar kelimeler: Saz yolu, Şahkulu, kumaş, tezhip, geleneksel, sanat.

Beyan (Tez/ Bildiri): -Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Raporu: Alındı – Turmitin, Oran: 2

Etik Őikayeti: editor@rumelide.com

Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 25.07.2024-**Kabul Tarihi:** 20.09.2024-**Yayın Tarihi:** 21.09.2024; **DOI:** <https://zenodo.org/record/13825299>

Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

² Dr. Öğr. Üyesi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü/ Assist. Prof., Mimar Sinan Fine Arts University, Faculty of Fine Arts, Department of Traditional Turkish Arts (İstanbul, Türkiye), atilla.turgut@msgsu.edu.tr, **ORCID ID:** <https://orcid.org/0000-0002-4848-1558>, **ROR ID:** <https://ror.org/04e9czp26>, **ISNI:** 0000 0001 2169 8100, **Crossref Funder ID:** Q1936057

³ Doç., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü/ Assoc. Prof., Mimar Sinan Fine Arts University, Faculty of Fine Arts, Department of Traditional Turkish Arts (İstanbul, Türkiye), ugurlu@windowslive.com, **ORCID ID:** <https://orcid.org/0000-0003-2307-9623>, **ROR ID:** <https://ror.org/04e9czp26>, **ISNI:** 0000 0001 2169 8100, **Crossref Funder ID:** Q1936057

Saz Yolu Style with Ottoman Illumination Art and Ottoman Palace Fabrics⁴

Abstract

Thanks to the motifs, pattern compositions, palace art examples and works made in the palace Nakkāshane with the Ehl-Hiref Hassa organization established in the Ottoman palace, a different style understanding was formed in the Classical Period Ottoman palace arts. The first examples of the saz yolu style were made when Yavuz Sultan Selim brought Iranian nakkaşlar to the Istanbul palace after the Battle of Chaldiran. It is possible to say that new styles were formed in the 16th century with different cultures, social influences and artists brought to the palace. Different styles and schools that shaped Ottoman art emerged in this period and influenced all branches of art. In terms of being an innovative interpretation in the century it emerged, the "saz yolu" style of Şah Kulu is important in terms of giving direction to traditional Turkish arts. In Ottoman illumination art, the saz yolu style first emerged in the palace nakkāshane under the leadership of Şah Kulu, developed and was loved, and was applied with admiration in many art fields such as book arts, tiles, pen work, fabric and carpet. The focus of the study is to examine the saz yolu style, which is frequently encountered in illumination art and Ottoman palace fabrics. In the study, illumination and fabric samples containing saz style patterns in museums and private collections were examined and the characteristics of their motifs and compositions were tried to be determined. In this article, the influence of the saz style examples applied in Ottoman illumination art and palace fabrics on traditional arts will be stated. Ottoman illumination art and palace fabric examples in the saz yolu style will be examined, explanations will be supported with relevant visuals, and it will be emphasized how the saz yolu style developed in the fields of illumination and palace fabric.

Keywords: Saz yolu, Şah Kulu, fabric, illumination, traditional, art.

⁴ **Statement (Thesis / Paper):** It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography.

Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.

Funding: No external funding was used to support this research.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.

Similarity Report: Received - Turnitin, Rate: 2

Ethics Complaint: editor@rumelide.com

Article Type: Research article, **Article Registration Date:** 25.07.2024-**Acceptance Date:** 20.09.2024-

Publication Date: 21.09.2024; **DOI:** <https://zenodo.org/record/13825299>

Peer Review: Two External Referees / Double Blind

Osmanlı Tezhip Sanatı ve Osmanlı Saray Kumaşları ile Saz Yolu Üslubu

Giriş

15. yüzyılda Fatih Sultan Mehmet zamanında Osmanlı İmparatorluğu Saray Nakkaşhanesi kurulmuştur. Burada çalışan nakkaşlar, 16. yüzyılın ortasından sonra çok farklı ve eşsiz bir sanat anlayışı ile “saz yolu üslubu”nu oluşturmuşlardır. 16. yüzyılda Osmanlı saray sanatında ortaya çıkan bu üsluba “Saz yolu” ya da “Saz Üslubu” adı verilmiştir. Bu üslup, tezhip sanatının yanı sıra pek çok sanat dallarına da uzantısını sürdürmüş olan yeni bir üslüptür (Turgut 2018: 50).

16. yüzyılda saray için çalışan, İstanbul saray nakkaşhanesinden çalışan sanatkârlar farklı coğrafyalardan gelen nakkaşlar olmuştur (Kızıldağ Atila, 2003: 14; Mahir 986: 113). “Osmanlı sanatı tarihi açısından böylesi önemli bir örgütün en seçkin bölüğü olan nakkaşlar bezeme üslupları ve motif dağarcığına getirdikleri yeniliklerle Osmanlı bezeme sanatının büyük ölçüde gelişimini sağlamışlardır. Minyatür ve tezhip dışındaki, diğer sanat eserlerinin çoğunun, bezenmesi ve desenlerinin hazırlanmasında da bu sanatkarların etkisinin olduğu günümüze kadar ulaşan eserlerden anlaşılmaktadır” (Kızıldağ Atila, 2003: 14; Çağman, 1988: 14). Celal Esad Arseven’den aktaran Oya Kızıldağ Atila (2003: 14) Saray Nakkaşhanesinde içlerinde mürekkep ve fırça ile desen çizen ressamilar ile duvar süslemelerini yapan kalem işi nakkaşlarından oluşan grup; saray kitapları, eşyalarının üstlerine nakışlar yapmışlardır diye yazmıştır. Saray Nakkaşhanesi, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde oluşturulan sanat etkinlikleri ve çalışmalarını da etkilemiştir. Nakkaşhanede çalışan saray nakkaşlarının hazırladıkları desenlere göre kumaş ve halılar dokunmuş, üretimi sağlanmıştır (Kızıldağ Atila, 2003: 15; Çağman, 1983: 99). “Nakkaşhanede sernakkaşın onayladığı desenler, diğer uygulama atölyelerine, desen ve renkler hakkında bilgiler veren notlarla beraber gönderilirdi... Bazen ustalara desenle birlikte numune verilir, bazen de verilen desenlerde renk uyumunu görmek için ustadan numune getirmesi istenirdi. Başta kumaş olmak üzere, halıda, çinide, kıyafette ve silahta bu gibi numune örnekleri mevcuttur” (Kızıldağ Atila, 2003: 15; Mahir, 1986: 12; Tezcan, 1995: 323).

Kanuni Sultan Süleyman döneminde saray nakkaşhanesinde nakkaşbaşı olarak çalışan şah Kulu döneminde oluşturulan Saz yolu üslubunda; hatayı motifleri ile kıvrımlı ve dilimli iri yaprakların birbirleri içine geçmiş gibi görünen, hançeri, sivri uçlu biçimlerde çizilen desen kompozisyonlarıyla oluşturulmuştur. şah Kulu’nun geliştirdiği bu üslup, nakkaşhaneye bağlı müzehhip ve nakkaşlar tarafından farklı iki alanda uygulanmıştır. şah Kulu’nun geliştirdiği üslubu öğrencilerine öğretmesiyle devam etmiş, tezhip, kumaş, halı, çini, hat, cilt, kalem işi gibi sanat dallarının örneklerinde sıkça uygulanmıştır. şah Kulu özgün üslubuyla tüm bu sanat alanlarında etkili olmuştur. Ayrıca şah Kulu’nun Osmanlı sanatında klasik çağ olarak nitelendirilen 16.yüzyılda yapmış olduğu çalışmalar ile bu döneme yön vermesinin yanı sıra klasik minyatür dışında yeni bir resim üslubunun öncüsü olması önemlidir (Mahir 1986: 113).

Osmanlı Tezhip Sanatında Saz Yolu Örnekleri

1556 yılında ölen şah Kulu, Kanuni Sultan Süleyman döneminin saray nakkaşhanesinde sernakkaş olarak görev yapmış ve saz yolu üslubunun ilk temsilcisi olmuştur. şah Kulu’nun resmi kayıtlarda Bağdatlı olduğu kaydedilmiştir. Açık Çelebi, şahkulu’nun Tebriz’den Amasya’ya giderek şehzade Ahmed’in sarayında yaşadığını, onun ölümü sonrasında Yavuz Sultan Selim zamanında İstanbul’a geldiğini kaydetmiştir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi’ndeki bir belgeye göre; şah İsmail’e karşı zafer kazanan Yavuz Sultan Selim hakkında tutulan 12 Nisan 1515 tarihli belgede; Tebriz’den İstanbul’a

Amasya güzergahıyla sürgün edilmiş sanatkâr ve bilginlerin arasında Şah Kulu ismi de kaydedilmiştir. Ancak Şah Kulu'nun Ehl-i Hiref teşkilatında göreve başladığı tarih bilinmemektedir. “Âlî Mustafa Efendi, Şahkulu'nun sarayda özel atölyesinin olduğunu, Kanûnî Sultan Süleyman'ın sık sık nakışhâneye giderek çalışmalarını izlediğini, ona pek çok ihsanda bulunduğunu, ücretinin günlük 100 akçeye çıktığını kaydeder” (Derman ve Duran, 2010: 283; *Menâkıb-ı Hünerverân*, s. 65). Arşiv kayıtlarında, Şahkulu'nun padişah için hazırlayarak sunduğu hediyelerden ve aldığı emanetlerden bahsedilmektedir. Sernakkaş olduğunda sultana verdiği hediyelere karşılık olarak kendisine 2000 akçe ve bir benek kaftan emanet olarak verilmiştir (Mahir, 2022: 34-35). Şahkulu'nun nakış sanatında ortaya koyduğu üslûp, Osmanlı nakkaşlarını uzun süre etkilemiştir (Mahir, 2022: 28-125).

Şah Kulu'nun sanatçı kimliğine bakıldığında çok yönlü bir sanatkâr olduğu söylenebilir. Sanatçının şair yönünün de olduğu, Farsça'da “mülteci” anlamını içeren “Penâhî” mahlasını kullanmasından ve Türkçe-Farsça şiirler kaleme almasından anlaşılmaktadır (Derman & Duran, 2010: 283). Ayrıca Âşık Çelebi'nin “Meşâirü's-Şuara” adlı eserinde de sanatkârın adı geçmektedir. Eserde 1563-1564 tarihleri arasında yaşamış şairlerin yaşamlarına ve kimliklerine dair bilgiler arasında Şah Kulu'nun da kaleme aldığı bilgilere ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir (Mahir, 1986: 116).

Şahkulu imzalı en eski eser; Safevî dönemine ait *Behrâm Mirza Albümü*'ndeki ejder resmi olmuştur (Derman ve Duran, 2010: 283; TSM, Hazine, nr. 2154, vr. 2^a). New York Metropolitan Müzesi'nde (nr. 57.51.26) korunan imzalı ejder resmi de Şahkulu'nun resim sanatındaki gücünü gösteren eserlerindendir (Resim 1).

Resim 1. Şahkulu tarafından yapılan hançeri yaprakların üzerinde yürüyen kalın sırtlı benekli ejder resmi, 1540-1550, resim boyutları 27,2x17,3 cm, New York Metropolitan Museum Of Art, Envanter no: 57.51.26, (<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/451405>, Erişim tarihi: 08.07.2024)

Bunların dışında üslûp özellikleri bakımından Şahkulu'na ait olduğu belirlenen pek çok eser vardır. Bu eserlerden bazıları; “Cleveland Museum of Art, J. H. Wade Fund Koleksiyonu, nr. 44.492; İÜ Ktp., Far., nr. 1426, vr. 48^a; Viyana Österreichische Nationalbibliothek, nr. 313, vr. 11^b; Washington Freer Gallery of Art, nr. 33.6” (Derman ve Duran, 2010: 283) da kayıtlı olarak korunmaktadır. Osmanlı saray nakkaşhanesinde yeni süsleme üslûbu olarak gelişen saz yolu üslubunun ilk temsilcisi Şahkulu olmuştur.

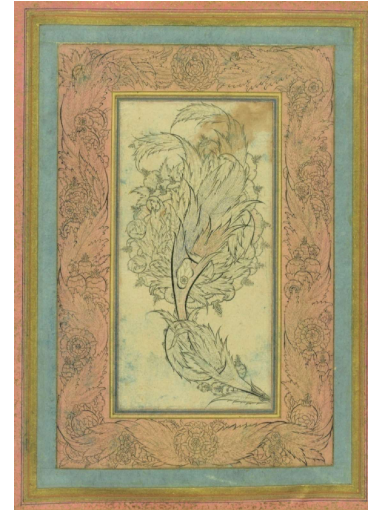
şahkulu'nun yetiştirdiği öğrenciler arasında öne çıkan ve kendisinden sonra saray nakkaşhanesinin sernakkaşı olan sanatkâr Kara Memi'dir. şahkulu'nun yetiştirmiş olduğu bir diğer önemli isim Veli Can'dır. Veli Can saz üslubunda önemli eserler vermesi ile ön plana çıkmıştır. Saz yolu üslubunu devam ettirmesi ve bu üslupta oldukça fazla eser üretmesi önemlidir (Mahir, 2022: 83-125).

Saz yolu kelimesi köken olarak incelendiğinde; yol kelimesinin üslup, tarz anlamına geldiği anlaşılmaktadır. Türk süsleme desenleri içerisinde önemli bir dönem olan Osmanlı süsleme desenlerinde, boyasız ham kâğıt üzerine siyah mürekkep ve fırça ile çizilen resimlerdir. Saz yolu üslubunda yaprak ve hatâyî, gonca gibi çiçek motifleri iri, kıvrak ve sivri uçlu dilimlerle çizilmiştir. Ejder, arslan, simurg, çeşitli kuşlar ile gerçekdişi ya da hayal ürünü orman hayvanları ve periler saz üslubunda oluşturulan desenlerde sıkça kullanılmıştır (Taşkale, 1994: 10-11). Bu üslup 16. yüzyıl ilk yarısından 18. yüzyıl ikinci yarısına kadar örnekleri ve çeşitliliği artarak uygulanmıştır. Bu dönemde Osmanlı saray sanatında saz yolu üslubunun görüldüğü ve saraya bağlı olarak oluşturulan tezhip, kitap kapları, halı, kilim, kumaş, çini, kalem işi, taş ve maden işçiliği, kuyumculuk gibi çok sayıda sanat dalında uygulanmıştır.

Saz üslubunda temel motifler; geliştirilmiş yeni formlar, hatâyî çiçekleri, çok dilimli, sivri uçlu, kıvrımlı, tomurcuklu ve birbirini delerek geçen hançeri yapraklarla oluşturulmuştur. Ayrıca, aslan, simurg, ejder ve kuşlardan oluşan figürler kompozisyon içerisinde sıklıkla kullanılır (Taşkale 2009: 11). (Resim2).

Resim 2. Saz yolu yaprakları içerisinde ejderha motifi tasviri, (<https://islamansiklopedisi.org.tr/sahkulu> , Erişim tarihi: 27.03.2024)

Resim 3. şah Mahmud Niřaburî Murakka Albümünde şah Kulu ithaf edilen hatâyî, yaprak, nar, peñç motifleriyle oluşturulmuş saz üslubunda kompozisyon, 16. yüzyıl, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Envanter no. F.1426, y. 48a, (Mahir, 2022: 157)

Saz üslubunda bitkisel motiflerin yanında hayvan mücadelelerinin saz yapraklarıyla birlikte kullanıldığı kompozisyonlar da vardır (Üçer 2018:18). Saz yolu resimlerinde hançeri yapraklar, hatâyî ve peñç grubu motifleri efsanevi gerçeküstü varlıklar ve orman hayvanlarının bir arada kullanıldığı görülmektedir. Bu eserlerde görülen desen kompozisyonları yoğun olmasına ek olarak daha çok serbest ve asimetrik bir

düzen içerisinde kullanılarak kompozisyonun daha hareketli olmasını sağlamaktadır. Siyah mürekkep ile renklendirilmiş kağıtlar üzerine çizgisel olarak uygulanan saz üslubunda sulandırılmış altın ve farklı renklerde mürekkeplerinde kullanılması kompozisyonları zenginleştirmektedir.

Saz üslubunda çizgiler inceden kalına olacak biçimde nüanslı olarak çizilmektedir. Saz üslubunda kullanılan hayvansal motiflerde veya yapraklarda bu etki net olarak görülmektedir. Yaprakların sırt kısmında tahrir daha kalın ve nüanslı biçimde çizilmektedir. Yaprak dişleri ise uç kısımları kalın olacak şekilde inceden kalına nüanslı olacak biçimde çizilerek uygulanmaktadır. Simurg ya da ejderha motifinin sırt kısmında da çizginin kalın bir şekilde çekilmesi güçlü bir vurgu oluşturmakla birlikte figürün ayrıntılarında nüanslı çizgiler kullanılmaktadır. Bu özellikler kompozisyonun daha hareketli olmasını ve resimsel bir etki oluşturmasını sağlamaktadır. Böylece monotonluktan uzaklaşan, adeta havada uçan hareketli yaprak, motif ve figürlerle dinamik bir kompozisyon oluşmaktadır (Resim 3). Karmaşık bir fırça tekniğiyle yapılan saz üslubunda noktalama ve gölgelendirme teknikleri, ustalık ve dikkat gerektirmektedir. Kompozisyonda bulunan bir ya da daha fazla sayıdaki yaprakların temel hareketleri özellikle hareket belirten kalın çizgiyle belirtilmektedir. Kompozisyonda farklı kalınlıklarda fırçalarla farklı renkler uygulanmakta, kalın çizgiler kalın ve tek bir vuruşla yapılırken diğerleri çok ince çalışılmıştır (Keskiner, 1991: 46).

Şah Kulu'nun "Saz Yolu" üslubunda yaptığı çalışmalarda daha çok açık zeminli kağıtlarda fırça ile is mürekkebi kullanarak resimler yaptığı görülmektedir. Şahkulu, nakkaşlar bölüğü kayıtları ile Ehl-i hiref defterlerinde "ressam" olarak kaydedilmiştir. Saz yolu üslubunda mürekkep resimlerinin öncüsü olarak öne çıkararak diğer nakkaşlara örnek kaynaklar oluşturmuştur (Mahir 2009: 381).

Mahir (2009: 379)'e göre: "Devletin resmî kayıtlarında sadece Şahkulu'nun adının yanına nakkaş yerine ressam yazılmış olması önemlidir. Bu onun geleneksel minyatür tekniğinden farklı bir tarzla eserlerini oluşturduğuna bir işarettir" (Resim 4).

Resim 4. Sazyolu, Şahkulu, aslan ile ejderhanın mücadelesi, 16. yüzyıl, Washington Freer Gallery Of Art., No: 48.17, Banu Mahir, Osmanlı Resim Sanatında Saz Üslubu, s.51.

Osmanlı kayıtlarında ressam olarak tanımlanan Şah Kulu, aynı zamanda yaptığı tezhip eserleri ile tezhip sanatında da başarılı olmuş usta bir müzehhip'tir. "Bunu Osmanlı sarayına gelmeden önce Halep'te çalışmış olan Veli Can adlı Tebriz'li müzehhiple Kara Memi'ye hocalık yapmış olmasından anlıyoruz"

(Mahir 2009: 388).

Tebriz'den gelen usta sanatkâr Veli Can saz üslûbunda çok değerli eserler üretmiştir. 1575-1600 yılları arasında saz üslubunda yapılmış eserlerin çoğu Veli Can'a aittir (Mahir 2009: 388). Bu tarihler arasında yapılmış tek peri resimleri uygulanan eski kalıpların yanı sıra yeni kalıplarla da çeşitlenmiştir. “Bu yeni kalıplardan olan ve bir ayağını altına alıp diğerini kıvrarak oluşturmuş peri tasvirlerini ilk kez Veli Can'ın yarattığı gözlemlenir” (Mahir, 2022: 86).

Veli Can, saz üslubunda ustalaşarak portre ve tek figürlü resimler yapmıştır. Resim 5'te olduğu gibi Veli Can'ın yapmış olduğu ve nadir özelliklere sahip peri resimlerine bazı özel koleksiyonlarda da rastlanmaktadır (Resim 5).

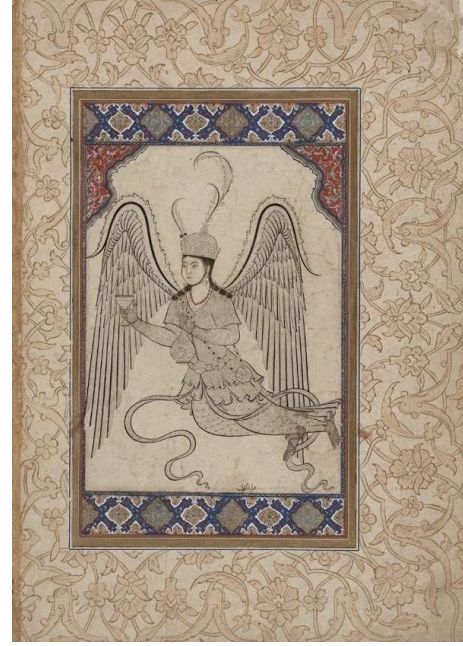
Resim 5. Veli Can'a ait nadir bir peri resmi, özel koleksiyon, <https://www.kentantiques.com/portfolio/peri-attributable-to-veli-can/>, Erişim tarihi: 08.07.2024

Şah Kulu ve Veli Can'ın resimleri karşılaştırıldığında, Veli Can çok ince çizgilerle çalışmasına karşın resimleri sade ve yalındır. Ayrıca resimlerinde Şah Kulu gibi aşırı bezemeler kullanmamıştır. Bu konuda Banu Mahir (2022: 86-87) Topkapı Sarayı Müzesi, H.2162, y. 8b'deki “oturan peri” resmi için; “Perinin giysisinin üzeri tamamen bezemesiz bırakılmıştır. Sadeliğine ve yalın çizgilerine karşın oldukça yetkin bir çalışmadır” şeklinde yazmıştır (Resim 6).

Veli Can, Saz üslûbuna getirdiği yenilikler incelendiğinde, sanatçının portre ve tek figürlü resimler yapmış olduğu görülmektedir. “Şahkulu'na ithafen “Amel-i Şah Kulu” atıf imzalı, kanatları açık havada süzülerek tasvir edilen peri resmi önemli örneklerden biridir” (Mahir 2022: 52). (Resim 7). “Çok ince hatlarla çalışmasına rağmen, Veli Can'ın yeni bir peri kalıbını işleyen bu resminde Şah Kulu'nun resimlerinde görülen aşırı bezemecilik yoktur. Perinin giysisinin üzeri tamamen bezemesiz bırakılmıştır. Sadeliğine ve yalın çizgilerine karşın oldukça yetkin bir çalışmadır” (Mahir, 2022: 86-87).

Resim 6. Oturan peri, 16. yüzyıl son çeyreği, Kalem-i Veli Can imzalı, Topkapı Sarayı Müzesi Koleksiyonu, H.2162, y.8b (Mahir, 2022: 87)

Resim 7. 16. yüzyıl, Saz yolu, kanatlı peri örneği, Washington Freer Gallery Of Art, Şahkulu, 37.7, Banu Mahir, Osmanlı Resim Sanatında Saz Üslubu, s.52.

Tüm bunlara ek olarak Resim 7'deki örnekte olduğu gibi Veli Can eserlerinde, hançeri yapraklar ve hatayî motifli dallar arasında kuşları da dahil etmiştir (Mahir 2009: 389). (Resim 8).

Resim 8. Hatayî motifi ve sülün kuşu motifi, Veli Can imzalı, Milli Saraylar, T.S.M.K, E.H. 2836, y. 8A, Banu Mahir, Hat ve Tezhip Sanatı, s.389.

Saz yolu üslubunun 18. yüzyılda da uygulandığı görülmektedir. Özellikle ünlü müzehhip ve lake ustası Ali Üsküdarî'nin saz yolu ve diğer üsluplarla bir arada yaptığı eserler oldukça fazladır. Usta müzehhip lake kitap kaplarında saz yolu üslubunun motif ve yapraklarını kendine özgü tarzı ile yorumlamıştır (Resim 9). Müstakimzâde adlı eserde; usta sanatkar Ali Üsküdarî'nin saz yolu üslubunu temsil eden eserler ürettiğinden dolayı, onun “sânî-i Şahkulu” diye mahlası olduğunu belirtmektedir (Derman & Duran, 2010, s. 284).

Resim 9. Ali Üsküdârî'nin 1757-1758 tarihli saz yolu üslubunda yaptığı yazı althği bezemesi, Topkapı Sarayı Müzesi Koleksiyonu, CY.413, <https://www.fikriyat.com/vazarlar/ugur-derman/2024/06/07/kagida-dair-5> , Erişim tarihi: 02.07.2024

Resim 10. Ali Üsküdârî tarafından yapılmış 1747-1748 tarihli kitap kabı, Arthur M. Sackler Gallery, Env. no. S1986.23. <https://artsandculture.google.com/asset/book-cover-artist-ali-uskudari/DQGH4e2FkVp84g>, Erişim tarihi: 07.07.2024

Çiçek ressamı ve rugani ustası Ali Üsküdârî (tahminen 1698-1767) (Turgut, 2003: 67). Sanatkâr bu eserlere kendi üslubunu da katarak adeta 18. yüzyılda saz üslubunun canlanmasını sağlamış ve birçok müzehhibe ilham vererek benimsenmesini sağlamıştır (Mahir 2009: 392). (Resim 10).

16. yüzyılda ortaya çıkan saz yolu üslubu çok tutularak benimsenmiş ve 18. yüzyılın ortasına kadar Osmanlı saray sanatlarının çoğunda etkisini sürdürmüştür. Özellikle Ali Üsküdârî'nin çalışmalarının geç dönemde yapılmasına karşın saz yolu üslubunun önemli örnekleri olduğu görölmektedir.

Osmanlı Saray Kumaşlarında Saz Yolu Örnekleri

Osmanlı İmparatorluğu'nda sanatsal faaliyetleri sarayda Ehl-i Hiref Hassa Teşkilatı, halk arasında ise Ahi Teşkilatları üstlenmiştir. Ehl-i Hiref Hassa Teşkilatında her bir sanat alanından sanatkârlar bir arada görev yaparken Ahi Teşkilatında aynı iç ve sanat dalına mensup esnaflar bir arada görev yapmıştır. Ehl-i Hiref Hassa Teşkilatında çalışan sanatkârlar çeşitli cemaatlerle iç bölümü yaparak dönemin en güzel örnekleri hazırlamışlardır. Saray için çalıştıklarından Ehl-i Hiref-i Hâssa Teşkilatı, “çeşitli bölüklerden oluşan ve saraya mensup, maaş alan sanatkâr ve zanaatkâr topluluğu” (Akcan Ekici, 2020: 39) olarak uzun yıllar Osmanlı sarayında çalışarak Osmanlı saray sanatlarını şekillendirerek yönlendirmiştir. Zamanla Ehl-i Hiref Hassa'da saray sanatkârlarının sayısı iki bini bulmuştur. Bunların çoğunluğu, Hayyatın-i Hilat ve Hayyatın-i Hassa olarak isimlendirilmiş saray terzilerinden oluşmaktadır (Uğurlu, 2001: 21).

Ehl-i Hiref Hassa Teşkilatında çalışan sanatkârların çizdiği tasarımlar, saraya bağlı atölyelerde, tüm sanat dallarında malzeme ve teknikler değiştirilip zorlanarak uygulanmıştır (Resim 11, Resim 12). Kumaş desenleri ise hassa nakkaşları tarafından çizilerek hazırlanmıştır (Kazan, 2007: 166). Bu sanat dallarından biri de Osmanlı sultanı, çocukları, eşleri ve yaşayanlarının giyimleri ile iç mekanlarda ev tekstili olarak kullanılan Osmanlı saray kumaşları olmuştur.

Resim 11. Surnâme-i Hümayûn'da dokumacı loncasının geçit töreni (And, 1982: 131)

Resim 12. Kemhacılar loncasının geçit töreni (Atasoy, 1997: 76)

Kumaşların yüzey süslemelerinde “dönemin modası” olarak saz yolu üslubu tüm sanat alanlarında görülmüş, her türlü sanat örneğine aktarılmaya çalışılmış ve uygulanmıştır. 16. ve 17. yüzyıllarda Osmanlı saray kumaşlarında kullanılan motif ve desen kompozisyonları ile aynı dönem tezhiplerinde ve yazma eserlerin tezhipli sayfalarında cetvel dışında kalan alanın (Haşiye) halkârlı kısmında kullanılmıştır (Sünnetçiler, 2011: 148; Öztoksoy, 2000: 368). Osmanlı saray kumaşlarında kullanılan desen kompozisyonu belirli gruplara ayrılmaktadır. Bu desen kompozisyonları kumaşlarda en ve boyda ya da en ya da boyda 1/2 simetrik veya tam raportlar halinde tekrarlanarak kullanılmıştır.

Saray minyatür sanatkârlarından Hasan'a ait olduğu bilinen minyatürde, Sultan III. Mehmed'in (1566-1603) bir törende belirlenmiş bir alan ve İstanbul halkı önünden maiyeti ile geçişinde İstanbul'da saray için dokunmuş kumaşlar ile geçit alanı tasvir edilmiştir (Öz, 1946: 64-65). Oldukça ayrıntılı olarak resimlenen minyatürde dönemin kumaşları da dikkat çekmektedir (Resim 13).

Resim 13. Minyatür sanatçısı Hasan tarafından resimlenen ve Sultan III. Mehmed'in (1566-1603) geçiş töreninde kullanılan Osmanlı saray kumaşları, Topkapı Sarayı Müzesi Koleksiyonu, 37x45 cm., Env. no. 4323 (Öz, 1946: 65)

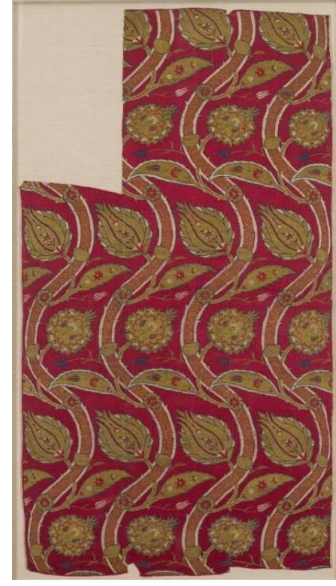
Tüm Osmanlı minyatürleri, Osmanlı tarihinin önemli görsel belgeleridir. Minyatürlerde tasvir edilen kişilerin giydiği kaftanların üzerine kumaş desenlerinin yapılması, resmi geçişte lonca üyelerinin taşıdığı ve "Payendaz" ismi verdikleri yollara serdikleri kumaş örtülerin süslemeleri ile desenleri, dönemin kumaş çeşitleri, desenlerin nerede dokunduğu, ne amaçla ve nasıl kullanıldığı hakkında yazılı ve görsel bilgiler vermektedir (Öz, 1946: 18; Uğurlu, 2001: 13). "Dokumaların, kullanılan malzemenin pahalılığı oranında değerli olacağı saplantısı, kuruluştan sonra Osmanlı saltanatını da kürk, ipek, kıymetli taş, inci, altın ve gümüşlü dokumalar kullanımına yöneltmişti" (Uğurlu, 1994: 94). Bu nedenle Osmanlı sarayında ve saraylıları tarafından kullanılacak dokumalar her zaman lüks kullanıma giren dokumalar olmuştur.

Kumaşlarda kullanılan motiflerin alt yapıları incelendiğinde; bitkisel motiflerin üstten ve yandan görünüşleri kullanılarak oluşturulduğu görülmektedir. Kumaş desenlerinde kompozisyonlar incelendiğinde ise müşebbek/aę şeklinde, dalgalı ya da kırık çizgili dikey dallar, spiral şeklinde dönen yaprak ya da dalların sıklıkla kullanıldığı görülmektedir.

Sultan II. Bayezid'e ait içi kürk dışı kemha kumaşlı "kapaniçe" adı verilen kaftanda kullanılan kemha kumaşının desen kompozisyonunda dikey dalgalı çift iplikte oluşturulmuş tam raportlu saz yolu yaprakları görülmektedir (Resim 14). Kumaşın deseninde uygulanan dikey dalgalı dallar ve dallardan yana doğru yatay biçimde uzanan dilimli saz yaprakları dönemin desen üslubunu yansıtmaktadır (Resim 15).

Resim 14. Sultan II. Bayezid'e ait içi kürklü dışı kemha kumaşlı "kapaniçe" kaftan, dikey dalgalı çift iplikle oluşturulmuş tam raportlu desen kompozisyonunda saz yolu yaprakları, 16. yüzyıl, TSM 13/35 (Baker, Tezcan, Wearden, 1996: 99)

Resim 15. Muhtemelen İstanbul'da dokunmuş saz yolu yapraklarıyla desen kompozisyonu oluşturulmuş kemha kumaşı, tarihi 1565-1580, 67,3x1219 cm, Env. no. 52.20.21, <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/451101>, Erişim tarihi: 02.07.2024

Osmanlı Sarayı Ehl-i Hiref Hassa Teşkilatı, saray nakkaşhanesinde çizilerek hazırlanan saz yolu motif ve desen kompozisyonları, Osmanlı sarayı kumaşlarında da sevilerek uygulanmıştır. Büyük ihtimalle saray nakkaşhanesinde her bir sanat dalında desenleri uygulayan ustalar vardı ve bu desenleri ilgili sanat dalına göre hazırlamaktaydı.

Resim 16. Nefti yeşil renk zeminli saz yolu üsluplu, Şehzade Bayezid'e (1526-1562) ait gülistani kemha kaftan, Topkapı Sarayı Müzesi, Env. no. 13/37 (Baker, Tezcan, Wearden, 1996: 93)

Resim 17. Gülistani kemha kaftanın ayrıntısı, Topkapı Sarayı Müzesi, Env. no. 13/37 (Baker, Tezcan, Wearden, 1996: 94)

Özellikle Klasik Osmanlı Dönemi saray kumaşları incelendiğinde, kumaşların desenleri oldukça ayrıntılı ve dönemin sanat anlayışını yansıtacak biçimde hazırlandığı görölmektedir. Ayrıca tüm Osmanlı saray kumaşlarının desenlerinin hazırlanmasından sonra, dokuma tekniği ve kullanılacak malzemeye göre kumaşın teknik çözümleri sonra ardından dokumaya geçildiği ve uygulandığı düşünölmektedir.

Ehl-i Hiref defterlerinde kemha kumaşlarının adına rastlanmasa da kemha dokumacılarının ayrı bir bölük halinde olduğu defter kayıtlarından anlaşılmaktadır (Tezcan, 1998: 323). Bu ustaların ise dokunan kemha kumaşında desenin doğru çıkmasını sağlayarak devamlı kontrol altında tutan ustalar olduğu görölmektedir. Kemha loncaları hakkında tasvir edilen minyatür Resim 12’de verilmiştir. “Ehl-i hiref ve saray terzileri bünyesinde farklı dokumalar dokunmuştur. Kemha ve kadife dokuyanlar ise en önemlileri olmuştur. Kemha dokuyucularının grubu Ehl-i Hiref örgütünün bünyesinde kurulmuş, 16. yüzyıl başından 18. yüzyıl sonuna kadar dokumaya devam etmişlerdir” (Yaman, 2018: 31).

Topkapı Sarayı Müzesi Koleksiyonu’nda saz yolu üslubu desen ile dokunmuş çok sayıda Osmanlı saray kumaşı örneği yer almaktadır. Buna ek olarak dünyada Osmanlı saray kumaşlarının önemli örneklerinin olduğu ve yoğun biçimde bulunduğu müzeler bulunmaktadır.

“Osmanlı sultanlarının resmi, dini ve özel törenlerde kullandıkları tören kaftanları ise sultanın statüsünü, ihtişamını ve beğenisini yansıtmıştır. Osmanlı sultanlarının tören kaftanları, dönemin teknolojisi, sanatsal eğilimler, ihtiyaçlar, üst düzey yöneticilerin zevkini, yaşayış tarzlarını anlayabilmek için önemli kültürel miras örnekleridir” (Uğurlu, 2024: 1078). Topkapı Sarayının sultan bebekleri ve çocukları için de kaftanlar hazırlanmıştır. “Bu kaftanlar dönemin beğeni ve sanat anlayışındaki bütönlüğün her kuşağa nasıl yansıtıldığını göstermektedir. Buradan da anlaşıldığı üzere, bebek, çocuk ve yetişkin elbiseleri aynı model üzerinden yapılmış olduğu ve ayırım yapılmadığı görölmektedir” (Uğurlu, 2024: 1077). Kaftanlar dikilirken büyüklere kullanılan modellere sadık kalınmış, onların giysilik kumaşları kullanılarak küçöklere giysiler yapılmıştır.

Osmanlı saray kumaşları içerisinde saz yolu üslubunun en önemli iki örneği gülistani kemha tekniğinde dokunmuş kumaşlar kullanılarak Kanuni Sultan Süleyman’ın iki şehzadesi şehzade Mustafa (Mustafa Çelebi) (1515-1553) ile şehzade Bayezid (1526-1562) için dikilmiş iki kaftandır. Bu kaftanlardan nefti yeşil renk zeminli olan uzun kolludur ve şehzade Bayezid’e aittir. Krem renk zeminli ve kısa kollu olarak dikilen aynı motif ve desen kompozisyonu ile dokunmuş diğer kaftan ise şehzade Mustafa tarafından kullanılmıştır (Resim 16, Resim 17, Resim 18, Resim 19).

Resim 18. şehzade Bayezid’e (1526-1562) ait nefti yeşil zeminli gülistani kemha kaftan ayrıntısı, Topkapı Sarayı Müzesi, Env. no. 13/37 (Atasoy, Denny, Mackie,

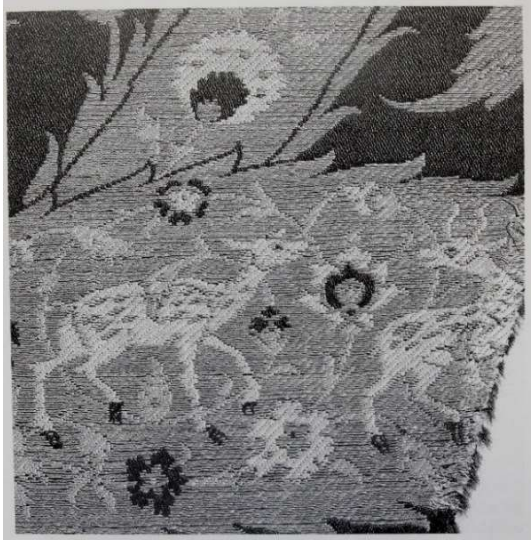
Resim 19. şehzade Mustafa’ya (1515-1553) ait krem zeminli gülistani kemha kaftan ayrıntısı, Topkapı Sarayı Müzesi, Env. no. 13/529 (Atasoy, Denny,

Tezcan, 2001: 66-67)

Mackie, Tezcan, 2001: 70-71)

Saz yolu üslubunun önemli özelliklerinden biri de desen kompozisyonlarında av ve orman hayvanlarının kullanılmasıdır. Saz yolu üslubunda geyik, sülün, balıkçıl, turna gibi çeşitli kuşlar ile yaban hayatında görülen hayvanlar kullanılmıştır.

Topkapı Sarayı Müzesi Koleksiyonunda envanter numarası 13/1746 olarak kayıtlı, 16. yüzyıl ortasına tarihlenen kırkyama bohçadan sökülerek ayrılmış kare biçimli bir kemha kumaş parçası üzerinde dikey dalgalı dallar üzerine yerleştirilen sivri uçlu dilimli yapraklar içerisinde iki geyik motifinin dokunmuş olması, Osmanlı saray kumaşlarının desenlenmesinde hayvan motiflerinin de kullanılmış olduğunu açıkça göstermektedir (Resim 20).

Resim 20. Kare biçimli kemha kumaş parçası üzerinde iki geyik motifi, 16. yüzyıl ortası, Topkapı Sarayı Müzesi Koleksiyonu, Env. no. 13/1746 (Atasoy, Denny, Mackie, Tezcan, 2001: 271)

Resim 21. Kıvrımlı dal ve yapraklarla bezeli zeminde şemse içerisine yerleştirilmiş Anka kuşu motifi, 16. yüzyıl ikinci yarısı, Museum of Fine Arts, Boston MFA (Garcia Chaves, 2016: 35)

Saz yolu üslubunda kullanılan bir diğer gerçekdışı motif Anka Kuşu (Zümrüd-ü Anka, Simurg) olmuştur. İran'da Feriüddin El-Attar'ın "Mantık Al-Tayr" adlı eserinde Simurg'u aramaya giden yüz kuş maceraları, Simurg'a ulaşmaları ve macera sonunda kalan otuz kuşun aslında Simurg yani kendileri olduğu anlatılmaktadır. Anka kuşu motifinin ise İslâm ve İran sanatlarına Çin'den geldiği bilinmektedir. Osmanlı saray sanatına girişi ise Yavuz Sultan Selim'in 1517 Mısır Seferi sonrasında yanında Acem nakkaşları getirmesi ile Anka kuşu motifini Osmanlı saray sanatında da kullanılmaya başlanmıştır.

Buna ek olarak ülkemizde örneği olmamasına karşın Amerika Birleşik Devletleri'nin Boston kentinde Boston Güzel Sanatlar Müzesi Koleksiyonu'na kayıtlı 16. yüzyıl ikinci yarısına tarihlenen kare biçimli ve muhtemelen yine bir kırkyama bohça parçası olduğu düşünülen kemha kumaşta, Anka kuşu (Zümrüd-ü Anka, Simurg) motifinin uçar biçimde ve Osmanlı minyatür ve çinilerinde görselleştirildiği gibi kanat, gövde ve ayakları görülmektedir (Resim 21).

Anka kuşunun ve geyik motiflerinin kemha kumaş üzerinde ustalıkla ve gerçekçi biçimde, ipek iplik, altın ve gümüş kılaptanlar kullanılarak mekikli dokuma olarak dokunması; Klasik Osmanlı döneminde

saray dokumacılığının ne kadar ileriye gittiğinin önemli kanıtlarıdır.

Resim 22. Yunanistan Atina kenti Benaki Museum Koleksiyonunda sergilenen saz yolu üsluplu Osmanlı kumaşları, <https://rugrabbt.com/content/benak-museum-slamc-art-athens> , Erişim tarihi: 18.03.2024

The Metropolitan Museum of Art'ta 17.29.10 envanter numarası ile kayıtlı, 16. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen Bursa çatma kumaşının boyutları 132.1x167.6 cm'dir. Bu örnek aynı desende iki parçanın yan yana dikilmesi ile oluşturulmuştur. Desen kompozisyonu incelendiğinde saz yolu üslubundaki dişli yapraklar kullanılmıştır. Ayrıca bu kumaşta görülen motif grubu ender kumaş desenlerindedir (Resim 23).

Resim 23. Bursa dokunmuş çatma kumaş 16. yüzyılın ikinci yarısı, 132.1x167,6 cm, The Metropolitan Museum of Art, Env. no. 17.29.10, <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/446873>, Erişim tarihi: 02.07.2024

Osmanlı saray yaşamı ve saraya yakın çevrelerde ev tekstili olarak kullanılan minder, perde, örtü ve yastıklara oldukça önem verilmekteydi. Bu nedenle ev tekstilinde yün ve ipek malzemeli kadife ile bunlara ek olarak altın, gümüş tel ya da kılaptanlar kullanılarak dokunan çatma kumaşlar Osmanlı

kumaş sanatının karakteristik sembollerinden olmuştur. Bu kumaşlarda altın, gümüş tel ya da kılaptanlar ile bazen motifler bazen ise zemin oluşturulmuştur. Dokumalarda kabartma/rölyef görünümü ise teknik olarak hav iplikleri ile yapılmış, dokumanın motif ve desen kompozisyonlarında göre havlı bölümler, çözüğü ya da atkı iplikleri ile dokunmuştur (Resim 24).

Osmanlı saray kumaşları, satın alma, resmi ve gayri resmi hediyeleşme, antika pazarı gibi nedenler ile yurtdışına gönderilmiş, bu kumaşlara ilgisi olan müze ve koleksiyonerlerin dikkatini çekmiştir (Resim 22, Resim 23, Resim 24, Resim 25, Resim 26).

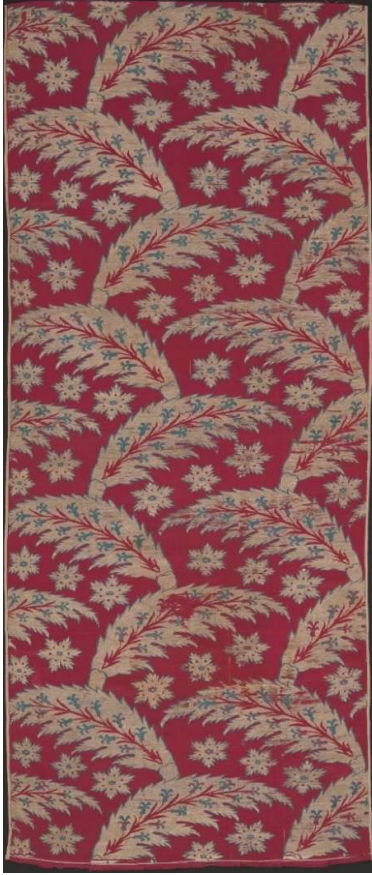
Resim 24. Kemha dokumasından yapılmış at örtüsü, 16.-17. yüzyıl, 180x142 cm, Calouste Gulbenkian Museum, Env. no. 2078, https://gulbenkian.pt/museu/en/works_museu/horse-blanket/, Erişim tarihi: 17.07.2024

Resim 25. Çatma yastık, 17. yüzyıl, 66x125,6 cm, Museum of Fine Arts, Boston, Env. no. 77.256, <http://www.azerbaijanrugs.com/ana-tolian/bursa/ottoman-pillow-cover-brimmer-museum-of-fine-arts-boston.htm>, Erişim tarihi: 02.07.2024

Osmanlı saray kumaşlarının motif ve desen kompozisyonundaki yüzey değerlendirmeleri incelendiğinde; saz yolu üslubunun öne çıkan motiflerinin birbirleriyle ilişkili olduğu görülmektedir. Kumaşlar, desen kompozisyonlarında kullanılan çiçek, dal ve dilimli yaprak motiflerinin birbirleri çevresinde daireler şeklinde sarılarak ya da geçme ve iplikler oluşturularak alt üst ilişkisi ile tasarlanmıştır (Resim 26, Resim 27, Çizim 1).

Ayrıca orman hayvanlarının da tasarımlara eklenmesi ile orman görünümü yaratılmıştır. Saz üslubunda desenlenmiş Osmanlı 16. yüzyıl saray kumaşlarında belirli desenler oluşturulmuş, özellikle sivri uçlu yapraklı dallar, hatayi, penç, sümbül, karanfil ve goncalar sıklıkla kullanılmıştır. Orman dünyasını andıran bu tasarımlarda yaprak ve çiçek motifleriyle hayvan motifleri kullanılarak zengin bir tasvir gücü ortaya çıkarılmıştır.

Resim 26. Kemha kumaş parçasının ön yüzü
(<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/451097>, Erişim tarihi: 02.07.2024)

Resim 27. Kemha kumaş parçasının arka yüzü
(<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/451097>, Erişim tarihi: 02.07.2024)

Çizim 1. Kırık zigzaglar ile oluşturulan kompozisyon temeli üzerine, dikey dalgalı ve dilimli yapraklı desen kompozisyonu, (Uğurlu, 2001: 212)

Sonuç ve Değerlendirme

Osmanlı İmparatorluğu yaşamı incelendiğinde; saray ve halk yaşamı olmak üzere iki farklı tipte kültür gelişmiş olduğu görülür. Halk basit ve fonksiyonel giyim tarzıyla yaşamını devam ettirmiştir. Osmanlı sarayı ve sultanları ise en iyi desenler ve malzemelerle dokunmuş, süslenmiş kumaşlar ile dikilmiş giysilerini resmi ve dini özel günler, toplantı ve çeşitli törenlerde giymişlerdir. “Osmanlı sultanlarının resmi, dini ve özel törenlerde kullandıkları tören kaftanları ise sultanın statüsünü, ihtişamını ve beğenisini yansıtmıştır. Osmanlı sultanlarının tören kaftanları, dönemin teknolojisi, sanatsal eğilimler, ihtiyaçlar, üst düzey yöneticilerin zevkini, yaşayış tarzlarını anlayabilmek için önemli kültürel miras örnekleridir” (Uğurlu, 2024: 1078).

Ehl-i Hiref-i Hâssa Teşkilatı, Osmanlı sarayı için çalışan çeşitli bölümlerden oluşturularak saraya mensup, uzun yıllar Osmanlı sarayında çalışan sanatkâr ve zanaatkârlar tarafından Osmanlı saray sanatlarını şekillendirerek yönlendirmiştir. Osmanlı tezhip sanatında sanatkârların adı geçmesine karşın, Osmanlı saray kumaşlarını dokuyan ustalarının isminden hiç bahsedilmemiştir. Dokuma ustalarının isimleri ise sadece Ehl-i Hiref Hâssa defterlerindeki kayıtlarda görölmektedir.

Osmanlı saray sanatlarında 16. yüzyılda yeni üslupların ortaya çıktığı ve klasik dönem olarak adlandırılan “altın çağ” sürecinde saz yolu üslubunun geleneksel sanatların farklı alanlarında sıklıkla kullanılmış olması önemlidir. Osmanlı sanatları değerlendirildiğinde; 16. yüzyıla kadar görülmemiş ve alışılmışın dışında yeni bir üslup olarak ortaya çıkması saz yolu üslubunu değerli kılmakla birlikte neredeyse tüm Osmanlı sanatlarında sevilerek kullanılması sürdürülebilir olması açısından da son derece önemlidir. Genellikle açık renk kağıtlar üzerine mürekkep ve fırça ile yapılan saz yolu üslubu daha çok tezhip ve bezeme alanında ön planda olmasına karşın, Osmanlı saray atölyelerindeki üslup birliğinden ötürü uygulama ve örnekleri açısından çini, kalem işi, cilt, halı, kumaş ve minyatür gibi birçok sanat dallarında etkili bir biçimde kullanılmıştır.

Osmanlı saray sernakkaşı Şah Kulu'nun yenilikçi yorumu olarak değerlendirilebilecek saz üslubu birçok sanatçıya ilham vermiş ve neredeyse tüm sanat dallarını etkisi altına aldığı bir ekol olduğunu söylemek mümkündür. Şah Kulu'nun resim- tasvir ve bezeme sanatlarında saz yolu üslubunun ilk temsilcisi olduğu söylenebilir. 16. yüzyılda ilk defa “ressam” olarak kaynaklarda adı geçmesi son derece önemlidir. Siyah mürekkep ile resim yapmak konusunda üne sahip olmuş ve ekol oluşturmuştur.

Saz yolu üslubunda yapılmış tezhip, resim ve tasvir örneklerinin kompozisyonlarında genellikle tekrar yoktur. Bu konudaki örneklerde simetri yok denecek kadar azdır. Genellikle serbest kompozisyonlar şeklinde rüzgârda uçan kıvrımlı, birbirine geçmiş hançeri yapraklar ve orman hayvanlarının gerçekçi biçimde resmedilmesi bu üslubun en temel özelliğidir. Osmanlı saray kumaşlarının kompozisyonlarında ise tekrar ve Osmanlı'da “ulama” adı verilen raportlar görülmektedir.

Bu konuda teknik ve desen aşamasında tezhip ve kumaş alanları arasında farklılıktan söz edilebilir. Mitolojik ve efsanevi varlıklara kompozisyon içerisinde hayal ve gerçeklik arasında yer verilmesi bu üslubun felsefesini oluşturmaktadır. Tezhipte “periler” sıklıkla kullanılmasına karşın, Osmanlı sarayı kumaş örneklerinde peri tasvirine rastlanmamıştır. Tezhipte kullanılan motifler, teknik farklılığı nedeniyle kumaşlara göre daha ayrıntılı olarak yapılmışlardır. Kumaşlardaki motiflerin içleri ise çeşitli ve farklı motifler ile bezenmiştir. Saz yolu üslubunun 16.-17. yüzyıl Osmanlı saray kumaşı klasik özelliklerinden olan iç içe geçmiş ya da aynı yerden demet biçiminde çıkan yapraklar ile oluşturulmuş desen kompozisyonu çeşitliliği bulunmaktadır.

Günümüze kadar ulaşan tezhip ve minyatür örneklerinde vahşi hayvan mücadeleleri çok kullanılmasına karşın Osmanlı saray kumaşlarında bu konu kullanılmamıştır. Sadece Boston Güzel Sanatlar Müzesi Koleksiyonu'nda bulunan küçük bir kare kumaş üzerinde gerçekdışı varlık olan Anka kuşu motifi dokunmuştur.

Kâğıt üzerine çizilmiş saz üslubundaki kompozisyonların o dönemdeki teknik olanaklar dikkate alındığında kumaş yüzeyine aktarılmasının bilgi ve oldukça beceri gerektirdiğini söylemek mümkündür.

Topkapı Sarayı Müzesi Koleksiyonu'nda yer alan çeşitli saz yolu üslubu desenler içeren kumaşlar ile dünyada önemli örneklerinin olduğu Museum of Fine Arts, Boston, The Metropolitan Museum of Art, Victoria and Albert Museum, Benaki Museum gibi müzeler bulunmaktadır. Saz yolu motifli Osmanlı kumaşlarının müzelerde sergilenmesi, araştırmacılar tarafından incelenerek motif ve kompozisyon repertuarının belirlenmesi yapılacak özgün tasarımlara kaynak oluşturacaktır. Açıklamalar ise konuyla ilgili görseller ile desteklenerek saz yolu üslubunun 16. yüzyıl Osmanlı Sanatında tezhip ve kumaş alanlarında nasıl bir gelişim süreci gösterdiği hakkında incelenerek örnekler verilerek konu açıklanmıştır.

Kaynakça

- Akcan Ekici, S. (2020). *Ehl-i Hiref-i Hassa sanatkarları III. Mehmet dönemi (1596-1601)*, Lale Yayıncılık, İstanbul.
- And, M. (1982). *Osmanlı şenliklerinde Türk sanatları*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- And, M. (1993). *16. yüzyılda İstanbul*, Akbank Kültür ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Atasoy, N. (1997). *1582 Surname-i Hümayun düğün kitabı*, Koçbank Yayınları, İstanbul.
- Atasoy, N., Denny, W.B., Mackie, L. W. & Tezcan, H. (2001). *İpek Osmanlı dokuma sanatı*, TEB İletişim ve Yayıncılık, Londra.
- Baker, P. & Tezcan, H. & Wearden, J. (1996). *Silks for the sultans*, Published by Ertuğ & Kocabıyık, Milan.
- Bırol, İ. A. ve Derman, F. Ç. (2004). *Türk tezyîni san'atlarında motifler*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul.
- Çağman, F. (1988). Kanuni dönemi Osmanlı sanatçıları örgütü Ehl-i Hiref, *Türkiyemiz Kültür ve Sanat Dergisi*, (54), 11-17.
- Derman, F. Ç., & Duran, G. (2010). Şahkulu. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, (38), 283-284.
- Garcia Chaves, M. V. (2016). *Osmanlı kumaşlarında desen tasarımları ve çözümlemeleri (15.-19. yüzyıl)* (Yüksek lisans tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kazan, H. (2007), Arşiv belgeleri çerçevesinde XV. ve XVI. asırlarda Osmanlı sarayının sanatı *himayesi* (Doktora tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Keskiner, C. (1991). *Türkische motive*, Türkischen Touring-und Automobilclub, İstanbul.
- Kızıldağ Atilla, Oya (2003). Şah Kulu'nun motif ve desen üslubu (Yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul.
- Mahir, B. (1986) Saray Nakkaşhanesinin ünlü ressamı Şah Kulu ve eserleri, *Topkapı Sarayı Müzesi, Yıllık-I*, İstanbul, 113-130.
- Mahir, B. (2009), *Hat ve Tezhip Sanatı "Osmanlı bezeme sanatında Saz Üslubu"*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Mahir, B. (2022), *Osmanlı resim sanatında Saz Üslubu*, Hayalperest Yayınevi, İstanbul.
- Öz, T. (1946). *Türk kumaş ve kadifeleri XIV-XVI. yüzyıl fasikül:1*, Ekonomi Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Öztoksoy, Ö. (2000). XVI. yüzyıl kumaş sanatı ve "Saz Yolu" üslubu, *Türk Dünyası ve Sanat Sempozyumu 07-15 Nisan 2000 Bildiriler Kitabı*, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları, 365-372.
- Sünnetçiler, N. (2011). *Klasik dönem Osmanlı kumaş sanatında Saz Yolu üslubu* (Yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul.
- Taşkale, F. (2009). Geçmişten günümüze Tezhip sanatında bir yolculuk, *Tezhip Buluşması*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Lale Organizasyon Yayını, İstanbul.
- Taşkale, F. (1994), *Tezhip sanatının kullanım alanları* (Sanatta yeterlik tezi), Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tezcan, H. (1995). Saray Nakkaşhanesinin erken resim programına göre hazırlanmış Türk kumaş ve işlemleri, 9. *Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi Bildiriler III*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 321-326.
- Tezcan, H. (1998). 18. yüzyıl kumaş sanatı, *18. yüzyılda Osmanlı kültür ortamı sempozyum bildirileri 20-21 Mart 1997*, Sanat Tarihi Derneği Yayınları, İstanbul.
- Turgut, A. Y. (2003). *18. YY. Tezhip sanatında natüralist üslupta çiçekler* (Yüksek lisans tezi), Mimar

Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Turgut, A. Y. (2018). *Türk tezhip sanatı tarihinde yenilikçi yorumlar* (Sanatta yeterlik eser metni), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul.

Uğurlu, A. (1994). Osmanlı saray dokumalarında ipek, altın, gümüş kullanımı, *Antik Dekor*, (24), 94-98.

Uğurlu, S. S. (2001). *Klasik Osmanlı dönemi (16. yy. ve 17. yy.) saray dokumalarının motif gelişimleri ve kompozisyon sistematiği* (Yüksek lisans tezi), Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Uğurlu, S. S. (2024). Klasik Osmanlı dönemi saray yaşamında kullanılan sultan kaftanları. *International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 11(108), 1067–1079.

Üçer, M.& Üçer, K. (2018). *İstanbul'un 100 Motifi*, Ed. H. Halit Atlı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul.

Yaman, B. (2018). *Sarayın Terzileri 16.-18. yüzyıl Osmanlı hassa kıyafet birimleri*, Kitap Yayınevi, İstanbul.

<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/451405> , Erişim tarihi: 08.07.2024.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/sahkulu> , Erişim tarihi: 27.03.2024.

<https://www.kentantiques.com/portfolio/peri-attributable-to-veli-can/> , Erişim tarihi: 08.07.2024.

<https://www.fikriyat.com/yazarlar/ugur-derman/2024/06/07/kagida-dair-5> , Erişim tarihi: 02.07.2024.

<https://artsandculture.google.com/asset/book-cover-artist-ali-uskudari/DQGH4e2FkVp84g> , Erişim tarihi: 07.07.2024.

<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/451101>, Erişim tarihi: 02.07.2024.

<https://rugrabbt.com/content/benak-museum-slamc-art-athens> , Erişim tarihi: 18.03.2024.

<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/446873>, Erişim tarihi: 02.07.2024

<http://www.azerbairugs.com/anatolian/bursa/ottoman-pillow-cover-brimmer-museum-of-fine-arts-boston.htm> , Erişim tarihi: 02.07.2024